

Kölcsey

ESZMEI-POLITIKAI FEJLŐDÉSRAJZ

III.

Igaz, hogy Kölcsey idejében a megyei politizálás valóban politizálás volt, feladat és politikai iskola annak, aki részt vett benne, de mégiscsak megyei volt, távol a központoktól, az országos ügyektől és az országos főemberektől. Bár tele volt ez a megyei politika nyerseséggel, durva erőszakosságokkal és finomabb csalásokkal is, kivált tisztújítások idején, de Wesselényi és Károlyi György, Kölcsey és Kende Zsigmond, s mellettük még néhányan, kevésbé fontos emberek, mégis a győzelem tudatával élhették át, amit elértek, hiszen sikerült liberalizálniuk a megyei politikát — legalább egy időre — s a magyar politikai kultúra történelmi időktől áztatott, korhadozó gerendáiból sikerült néhányat kicserélni, igyekezve egy új szellem támasztógerendáival megújítani és megerősíteni. Nem tudhatjuk, hogy milyen lélekkel zötykölődhetett Kölcsey Csekéről Pozsony felé a nem túlságosan kényelmes „szekéren”, csupán megyei politikai szokásokkal és tapasztalatokkal a háta mögött, s egy új, rangos, országos jelentőségű megbízatással a zsebében. A hosszú út során bőven volt ideje tünődni a számára ismeretlen városról, az éppoly ismeretlen diétai környezetről, elképzelni a rendek gyülekezetét, egy-egy befolyásos főrangú urat, aki előtt majd meg kell jelennie, s egyáltalán, mindazt, ami az új helyzetben várhat rá, a szónoklatokat, a szócsatákat, s benne a maga szerepét. Merőben új helyzetnek ment elébe, tartósan távolra az otthontól, az otthoniaktól, s ezért biztosan tele volt a szíve szorongással, ám jóleső feszültséggel is a nehéznek ígérkező, de megtisztelő feladattól. Nem tudhatjuk, milyennek látta a maga elkövetkező szereplését, mennyi sikert, mennyi kudarcot képzelt előre ehhez a feladathoz. Azt már könnyebb kitalálnunk, mit vártak Kölcseytől megbízói. Ismerték eddigi munkásságát, gondolkodását, politikai nézeteit, műveltségét, egyéniségét és egyéni tisztességét. Biztosak lehettek abban, hogy a rábízott feladatot becsülettel fogja majd ellátni, még ha a tőle megszokott szerénységgel, sőt, félszességgel is. Beszéd- és íráskészség dolgában igazán nem volt mitől tartaniuk, és biztosak lehettek abban is, hogy Kölcsey a megyei politika liberális szárnyát, s annak programját fogja hűséggel képviselni. Ez bőségesen elég volt ahhoz, hogy kételyük ne legyen képviselőjük személyét illetően. Am arra aligha gondolhattak, hogy éppen a Szatmár megyei követ személye körül fog annyira eszmei, stiláris és magatartásbeli erő tisztán kicsapódni a diétai zűrzavarból, amennyi majd egy egész korszakra elegendő lesz — nem az országgyűlésnek, hanem az országnak — a politikai megújulás elindításához. Nem sejthették, hogy legalábbis az egyik legfontosabb alakja lesz rövid idő alatt annak a szűkebb körnek, amely az országos handabandázásból képes lesz majd nemzeti politikát kicsiholni, s megrajzolni egy nagy kor arculatának fő vonásaiból legalább néhányat.

Természetesen, Kölcsey elméjét nem ilyen magasztos tervek és gondolatok telítették, amikor 1832 decemberében fáradtan, fázósan és magányosan bekocsizott Pozsonyba végre, s elgémberedett tagokkal lekászálódott az ülésről, hogy elfoglalja csaknem üres, rideg és kopár rezidenciáját a Magyar utca 495. szám alatt. Naplója soraiból könnyű következtetni hangulatára. Így írja le szobáját, s azt, amit ablakából láthat: „...szobámból, hol egy puszta ágy, egy fenyőasztal s két szalmaszék vártanak reám, nézem az utcán tolongó sváb népet. Imitt-amott egy-egy követ érkezik, s komoran száll hideg szekeréből a még hidegebb szobába, jégkeblű emberektől fogadtatva, s bár e sok hidegség, melyhez még minden bizonnyal több is fog járúlni, ártalmas befolyással ne legyen lelkére.” Ez a decemberi hideg, s a hasonlóan hideg fogadtatás testnek és léleknek nem sok örömet nyújthat. Az első benyomások azonban nem a decemberi hideg következtében olyan keserűen ironikusak, sokkal inkább az emberi környezet sivársága okán. A magányosság, a magánsivárság már az első percekben átmegy a közösségi lét sivárságának látványába, történelmi és politikai értelmet kap rögtön az egyéni rosszérzés. Érkezése napján, december 11-én már ezt veti papírra: „...minden nyelv van, csak magyar nincs; való, hogy úton-útfélen arc, termet és hang idegen országi; való, hogy magyarságod Törökországból jött tüneménynek nézetik, s több efféle; de mégsem tagadhatod, hogy sváb forspontosod kék mentéje egészen magyar, s a pozsonyi utcák nevei magyarul is írva vannak; s nem elég haladás-e ez egy századra?” Ugyan milyen érzésekkel foglalta volna el rideg szállását Pozsonyban, ha azt is sejtette volna, hogy egy jó évszázad múltán nemcsak a kék mente, de a derék sváb is csak emlékezet lesz már ebben a városban — vagy még az sem, nem is szólva az utcák magyar neveiről. Idegen városba érkezett otthon, ahol töröknek kell éreznie magát, s így készülni egy több évre szóló feladat teljesítésére. Az egész környezet nyomasztó hatásánál azonban sokkal jobban foglalkoztatja az a kérdés, hogy ő maga hogyan fog majd helytállni itt. Töprengéseiből nemcsak arra lehet következtetni, hogy mennyire komolyan vette küldetését, hanem arra is, hogy mennyi szorongással élte át a legelső órákat napokat, hogy milyen felelősségérzettel és mennyire tudatosan nézett a politikai pálya lehetséges buktatói elé. Mintha erkölcs és politika összefüggésének és ellentétének örök dilemmája fészkelné be magát egy rövid időre Kölcsey lelkébe; mintha érezné, hogy aki komolyan a politikába ártja magát, annak nem az erkölcsi tartásról való lemondásra kell készülnie, hanem éppen ellenkezőleg: átlagon felüli erkölcsi megerősítésre van szüksége. Érkezése után két nappal, naplójának egy bejegyzése már erről a morális meditációról tudósít. Olyan ez a töprengés, mint egy ima, amelyet bármelyik üldözött prédikátor elmondhatott volna cellájában a vád alatt, hogy megerősítse lelkét: „De fogsz-e ostromot is állni a kísértések közt? Fogsz-e híven maradni, ha tántorodásodra bér tétetik? Fogsz-e szél és hab ellen küzdeni, ha minden elhagy; ha bűnnek mondatik, amit angyalod kebled mélyén sugall, ha minden való és jó, minden szép és nagy legyőzve süllyedez? Oh, jól érzem én, mit és mennyit kellene tennem; te pedig ott fenn, vagy itt benn, ki mindedig tisztán megőrzéd e kebled, adj segédet mindvégiglen!” Csak naplójegyzeteket olvastunk, de olyan imádság van belefoglalva a jegyzetekbe, melynél szebbet és őszintébbet református ember aligha mondhatott. Imádság ez; s ön maga erkölcsi vizsgálta-

tása. De mi szükség van erre? Hiszen, ha csupán a megyei megbízatásnak akar eleget tenni, akkor annak majd biztosan eleget tesz, s ha végül semmi sem sikerül úgy, ahogyan kellene, akkor legfeljebb visszatér a csekei kis kúriába és csendes magányosságban megírja tapasztalatait. A tét azonban nyilvánvalóan nagyobb. Nem csupán a megyei utasítások korrekt teljesítéséről van itt szó, hanem nagyobb ügyről, amelyre már egy életet kellett föltenni. Amilyen meghatóan, naivan drámai ez az imádság, amilyen ártatlanul érkezik Kölcsey a nagypolitikába, olyan szorongatóan komoly a benső vállalás, olyan kimérten tudatos a cél, s olyan súlyosnak ígérkezik a szolgálat. Feszülten készülődik, tanulni akar, elzárkózik belül, körülnéz kívül, megfigyel minden apróságot, s naplójában mindjárt rögzíti a fontosnak vélt mozzanatokot és reflektál is azokra. Úgy él, mint aki tudja, hogy rendkívüli küldetésben jár. Érdekes módon, a szorongások mellett mindig megjelenik valami természetesnek tűnő fölényérzet is. A nádornál előszobázva a várakozás hasznáról elmélkedik, s az adott helyzetre nézve némi gúnnyal, azon túlnézve viszont annál komolyabban mondja „idvességességnek” a várakozás mesterségét, mert belülről érzi már és tudatosítani akarja a politikusi mesterség alaptörvényeinek egyikét: „...várni tudni, és magától jövő alkalmat megkapni, legkritikább két birtok a világon.” Eleinte tehát figyel és vár, ez látszik a legbölcsebb dolognak, amit egyáltalán tehet. Figyelmével természetesen tünteti ki elsősorban az oppozíció táborát, ha kitüntetésnek éppen nem is nevezhetők ítéletei. Tisztánlátását bizonyítja, hogy alig néhány napja van Pozsonyban, de már látja potenciális szövetségeseinek esendőségét, olykor hamisságát is, mert ezekkel a tényező-ekkel is számolnia kell. Tudja jól, hogy a kormány sok okot ad a gyanakvásra, de az ellenzéki lélek betegességét is észreveszi: „Hibák után lesekődnek, hol nincs is; csejt látnak, hol arra szükség nem volt; a betű kurtább vagy hosszabb szárában titkot keresnek...” — jellemzi ezt a betegséget, s felteszi a kérdést: vajjon mire vezethet ez? Aztán válaszol, felületesnek, üresnek és önzőnek tartva ezt a magatartást: „Néhány merész kifejezéssel tömött beszédre, hogy tapsot kapjunk...” Keserűen állapítja meg, figyelmeztetésül is: „Uraim, isten bizonyosságom, rosszúl őrzitek a hazát. Tapsért szólótok, nem a magyar nemzetért...” A magántülekedést, az egyéni tündöklési vágyat, az önérdeken botladozó kollektív tehetetlenséget veszi észre már ekkor, s anélkül, hogy kívül maradása esélyeit latolgatná, inkább a lehetséges cselekvés útját-módját keresi. Alighogy a fenti mondatokat papírra veti, már másnap Széchenyit kéri: „organizálna valami egyesületet”. Mindenki másnál jobban látja, hogy egység, s „valami pontra vonulás” nélkül a széthúzó ellenzéki tábor esélytelen egy komoly politikai harc megvívására, a nemzet ügyének okos képviselőjére. Tudja, hogy a kívánt egyesület dolga szinte reménytelen, de azt is tudja, anélkül nem lehet jól és célratorően politizálni. Nem látja viszont még ekkor a pozícióit védő hatalom és olajozott gépezete történelmi praxisát és képességét arra, hogy a számára nem kívánatos egyesületek létrejöttét megakadályozza, vagy ha mégis létrejönnek, akkor rövid úton szétugrassa őket. Annál reálisabban ítéli meg azt, hogy a közös, célszerű cselekvés legfőbb akadálya mégsem a hatalom erejében áll, hanem az egység hiányában, az azonos törekvésű emberek szétszórtságában, s nem annyira a nézetek, mint inkább az egyéni akaratok és akaratosságok szülte divergenciában.

A lengyelek szabadságügye mellett már az országgyűlés kezdetén nagy lelkesedéssel állnak föl a magyarok. Ahhoz azonban, hogy e lelkesedésből tett is szülessék, három dolog hiányzik, jegyzi fel Kölcsey: „idő, hely és erő”. Ez utóbbi feltételről szólva újra rezignáltan állapítja meg: „Barátaim, nem jól ismerjük egymást! ha mellet látsz, nem következik, hogy benne szív is van.” Ez a kortársai erkölcsi erejével kapcsolatos regiznáció azonban nem akadályozza abban, hogy ő maga keményen kiálljon a lengyelek függetlenségéért, okos szóval, határozottan és tettere készen. Jellemző rá, hogy ítéletei és vitái során cseppet sem hatódik meg a főrendektől sem, átlát rajtuk és szembe száll velük. Még csak két-három hete van itt, s ítéletei szinte szóról szóra úgy festenek, ahogyan majd évek múltán is. Igen gyorsan kiismeri magát, észreveszi az emberek, a csoportcskák külön törekvéseit, s ami valóban váratlan: feltűnően gyorsan leküzdí szorongásait és félszégét, kapcsolatokat teremt és tart fenn, vitázik, ellentmond, minden meghívásnak eleget tesz, s közben igyekszik megválogatni legközelebbi társait. Fegyelmezetten él és gondolkodik, de most látszik igazán, mit jelent az, hogy korábban oly tudatos küzdelemmel kiérlelte a maga világát, s belül elvégezte már mindazt, amit a felelős közszereplés előtt mindig jó elvégezni magunkban. Gondolat, feladat és alkati összeegyeztetése most már semmiféle gondot nem okoz számára, az összhangzást és az ellentmondást is képes már úgy kezelni, hogy a cselekvés során mindig az ügyre összpontosíthassa az erőt, ne a belső vívódások kiegyensúlyozására. Feladatainak úgy tesz eleget, mintha örökké ezt csinálta volna, gondolatainak nagyobb részét az ügyekre tereli, s az ügyek időszerű képviselőtére, a maradék rész pedig, a közszereplés során kimondhatatlan, helyet kap a Naplóban és a levelekben. Az Országgyűlési Napló így válik egyszerre politikatörténeti dokumentummá, s egy mélyen érző, gondolkodó, ítélkező ember öndokumentációjává. A naptár december 31-ét jelez, és Kölcsey a Pozsonyban töltött néhány hét után, s egy számára különösen fontos, ám annál zaklatottabb év utolsó napján ezt jegyzi fel naplójába: „Boldog, ki önérzettel tekinthet vissza a napokra, melyek elfogytanak. Még boldogabb, ki előtt a jövő szép reményekkel nyílik meg. Legboldogabb pedig, kit a jelenlét örömei a múlt és jövő gondolatától elvonnak.”

Látjuk, hol a „szűk jelenlét” szorításából menekülne, hol meg éppen a jelenlét nyújtotta búfelejtő pillanatokra áhítozik, hogy elfordíthassa fejét a jövőtől, hogy elmerülhessen egy-egy kis pillanatnyi felelőtlenségben — természetesen hiába. A múlt és a magyar jövő képei magukhoz láncolják, s ezek a képek vigasztalannak tűnnek. A romvárak látványa kísérti Huszttól, Munkácstól Pozsonyig; naplója tanúsága szerint, itt is maga előtt látja mindig a lerontott várfalak romjait, s ez a jelképes látomás már nem eresztí. Nem a hangos ebédek, hanem a néma romok Magyarországa köti magához.

Az országgyűlési tapasztalatok, a lehetőség, hogy most már közvetlenül is ráláthasson az ország valóságos helyzetére, a politikai harcokra, a külső és belső körülmények buktatóira, csak tovább növelik felelősségérzetét, mozgósítják képességeit, munkára serkentik, ugyanakkor egyre inkább a valóság körébe vonják borulását is. Már 32 decemberében, egy Kende Zsigmondhoz írott levelében javasolja, hogy a megyei kormányzatban a nem nemesek részvételét is oldják meg valamilyen képviselővel, hogy a hétszáz ezer nemes

mellett a tízmillió „nemtelen” is részt vehessen a kormányzásban. Petőfi „Még kér a nép”-jének jóval korábbi figyelmeztető indulata kap hangot ebben a levélben, Kölcsey egyszerre bölcs és szenvedélyes módján: „Az istenért, édes Zsigám, még ideje van! még adhatunk, várván köszönetet; de megtörténhetik, hogy adni fogunk kénytelen, köszönet nélkül.” Ezt azonban egy közép-birtokos nemes mondja! Megintcsak azt kell megállapítani: a maga korában mindenképpen tisztábban látja, hogy a nemességnek a néppel kell szövetségre lépnie, a saját népével, hogy a nemzet megmaradjon, s továbbhaladjon. Azt is tudja, hogy ehhez engedni kell a kiváltságokból, módosítani kell a társadalmi berendezkedésen és osztozni kell a néppel a hatalom gyakorlásában. Különösen sürgetőnek látja ezt azért is, mert Pozsonyban hamar rájön, hogy megtörténhet nálunk ugyanaz, ami a lengyeleknél: az idegen hatalom köthet lát-szólagos szövetséget a néppel a nemesség megtörésére, sakkban tarthatja a nemességet a néppel, a népet a nemességgel, s így magát a nemzetet. A politikai veszély tehát közvetlen és nagyon is kézzelfogható. A korábban még túlságosan elvont egységigény itt, s ezáltal igazolódik, s ekkor válik Kölcsey számára is időszerű politikai programmá. Ez az egyszerre védekező és építkező egységprogram ad keretet egész országgyűlési politizálásának, azoknak a taktikai lépéseknek is, amelyeket a napi sürgölődés során tesz, valamint beszédeinek, felszólalásainak. Az „egy pontra vonulás” gondolati fonálára fűződik fel lassan az egész közszereplés, a körvonalazódó politikai koncepció, ennek az egység gondolatnak a végső kiindulópontja pedig a „haza minden előtt”, most már nemcsak erkölcsi, hanem politikai alapeszméje, amely nemcsak politikai irányultságot, hanem a lehetséges közvetlen politikai cselekvést is megköveteli. Ebben a teljes gondolati körben nyernek magasabb értelmet az egyes lépések, a sérelmi politika és az oppozíciós küzdelem, s egyben ez a részleteiben is végiggondolt magasrendű cél teszi, hogy Kölcsey oly gyorsan megtalálja szerepét Pozsonyban, s könnyen leveti félszégességét, zárkózottságát; külsőre mindig kiegyensúlyozott, higgadt, valójában is mindig megfontolt és szelíd egyénisége pedig szinte predestinálja őt az egyensúlyozó, egységteremtő szerepkörre.

Az úrbériség kérdésében, melyben látszólag egyet akar a kormány és az ellenzék, Kölcsey fontosnak látja mielőbb rögzíteni a két politikai cél másneműségét, hogy egyetlen ügy kapcsán se lehessen megtévesztő a taktikai és pillanatnyi azonosság, hogy világos legyen a döntő stratégiai különbség: „a kormány urbárium által urbáriumot akar, Wesselényi pedig és a többiek urbárium által nemzetet akarnak”. Ez az egyszerűségében is finom politikai distinkció nemcsak arra világít rá, hogy a pillanatnyi érzékazonosság mennyire lát-szólagos, mennyire nincs köze az érdekek távlati egyeztetéséhez, hanem arra is, hogy a hosszú taktikai harc során a politikai felek bármelyike milyen könnyen két tűz közé kerülhet, s a hatalmasabb számára a gyengébb felek mindig könnyen válnak játékszerül, ha csupán szűkös és pillanatnyi önérdelkeik szerint politizálnak. „Az örökös megváltás tárgyában” felszólalva, 1834-ben tömören és minden félreértés lehetőségét kizárva fogalmazza meg azt a közös érdeket, amely a nemzet egységességének döntő feltétele, s amely nélkül ez az oly szükséges egység semmiképpen sem jöhet létre. Ez az érdek, „mely a társaság tagjait egyformán kösse a hazához... csupán két szó: *szabadság és tulajdon!*” Mintegy jelszónak is szánja Kölcsey e két szót, s jó ok-

kal, hiszen a kor embere számára pontosan jelzik a reformpolitika kiterjedését, tartalmának lényegét: a nemzeti és az állampolgári függetlenséget, mint célt, s ezek első feltételeit. Naplójában is azt az egyetlen mágneses érdekcsoport akarja megtalálni és felmutatni, amely az összes részérdeket képes maga köré rendezni, s így rendszert, egységet létrehozni. Egy fiktív dialógusban rögzíti az eredményt, s azt mondja: „...ellenkezni látszanak az elemek; de van egy közérdek mi alatt azok egyesülhetnek — a fennmaradás és közös szabadság érdeke.” Később, az országgyűléstől búcsúzva ilyen jelszavá kerekedik száján „*haza és haladás*” fogalompárja is, s akkori helyzetében, tekintélyének csúcspontján ez már szellemi-politikai hagyatékként hangzik. Az ő szájából ezek valóban jelszavak, s nem szólamok, hiszen mögöttük valamennyi nemzeti sorskérdésünk végiggondolása és vállalása áll, melyek éppen az ő tolla és szónoki teljesítményei nyomán sorra meg is fogalmazódnak ezen az országgyűlésen.

„A lengyelek ügyében” írott szövegéből világos lesz az is, hogy a lengyel szabadságért és alkotmányosságért felszólalva, az orosz cári jogtiprás ellen tiltakozva, nemcsak a lengyelek ügye, de Magyarország jövője lebeg a szeme előtt, s azon túl Európáé. A morális kötelezettséget természetes módon kapcsolja össze itt a nemzeti érdek adta politikai szemponttal: „Tartozunk ezzel a szerencsétlen nemzetnek... — mondja. — De tartozunk saját magunknak is. Mert lehetetlen eltitkolnunk a veszélyt, mely bennünket fenyeget, midőn határainkon polgári szabad alkotvány önkéjesen tapostatott el; s midőn az éjszakai hatalom körülettünk mindinkább terjedez.” Mintha előre látná az 1849-es Habsburg—cári összefogásból következő magyar és közép-európai tragédiát!

Mind politikatörténeti, mind jogtörténeti jelentőségük felbecsülhetetlen azoknak az előterjesztéseinek, melyekben a magyar alkotmányosság és a politikai-intézményi struktúra kérdéseit feszegeti. E kérdések kapnak hangsúlyt „A vallásról vallásra szabad általmenetel tárgyában” 1833-ban és „A szólás szabadság ügyében” 34-ben fogalmazott beszédeiben. Ez utóbbiban szól a legélesebben az abszolutizmussal szemben, s a legvilágosabban a kívánatos politikai intézményrendszert illetően: „...minden alkotványos monarchiában a végrehajtó hatalom mint a törvényhozó, úgy az ítélő hatalomtól megválasztatik. Mert hol az elsővel az utolsó közül egyik vagy másik összevetett, ott az abszolutizmusnak tág kapu nyitvatott; azt pedig emlékeztetés nélkül tudják a Tekintetes Rendek, miképpen törvényeink az abszolutizmust világos szavakkal kárhoztatják.” Szemléletesen mutatja meg többek között ez a szövegrész is a már említett teljes körű politikai gondolat és koncepció fokozatos kibontakoztatását. Arról a folyamatról van szó, amelyben előbb a társadalmi szerkezet korszerűsítésének gondolata formálódik meg, a tulajdonviszonyok és a társadalmi rétegek jogi helyzetének korrekciója révén, érintve mind a főrangúak, mind a köznemesség, mind a paraszti-jobbági rétegek, tehát az egész nép társadalmi státuszát, mégpedig úgy, hogy a hierarchia építménye külső vonalaiban maradjon, de belső szerkezetében éppen annyira változzon, amennyire azt a kor, s a kor emberének igazságérzete megköveteli, illetőleg megengedi. Ezzel viszont éppen a hétszáz ezer nemes és a tízmillió „nemtelen” viszonya változna meg döntően, mind egymással, mind pedig a nemzet és az ország egészével kapcsolatban, mintegy belépőként egy hosszabb demokratizálási-reformálási folyamatba. Bizonyos értelemben hatalommegosztás ez a

társadalmi szerkezeten belül, a tulajdonjogok és a politikai jogok újraelosztása alapján. Majd közvetlenül a politikai intézményrendszer következik ezután, illetőleg a központi hatalom keretében megvalósítandó hatalommegosztás, ahol is a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom elválasztásával, az abszolutizmussal szemben ismét a demokratizálás alapfeltételei bontakoznak elő, az országgyűlés funkcióinak erősítése, törvényhozói és törvényességi szerepének növelése által; a kormányzat leválasztásával és hatókörének korlátozásával; a bírói hatalom függetlenítésével (ekkor részben az úriszék eltörlésére irányuló javaslatokkal). A politikai hatalommegosztásnak nagyjából ezt a vázlatát a XX. század közepén majd Bibó István rajzolja fel 1945 után, mert akkor ez még mindig, s újólág időszerű Magyarországon.

Kölcsey elgondolásaiban tehát együtt, szorosan összekapcsolódva helyezkednek el a társadalmi rendszer korrekciójának és a politikai rendszer átalakításának tervei, akárcsak magatartásában a politikai mértéktartás és a radikalizmus. Tisztában van az erő jelentőségével a politikai harcban, és tudja, hogy ekkor hiányzik még az az erő, amely a nemzet haladó politikai tényezőit képessé tenné egyetlen döntő fordulat kivívására egyszerre az udvarral, s a konzervatív, nemzetiellen oligarchiával szemben. Kiváltképp elégtelennek tartja még — amint azt a Kendének írott leveleiből ismerjük — a morális erőt, tehát a belső feltételeket, a progresszió és a progresszív indulatok szívósságát és következetességét. Az erőszakos forradalmi utat pedig egyébként sem tartja célszerűnek, sőt elkerülendőnek tartja, s így reformradikalizmusa részint a megérett változások haladéktalan keresztülvitelét szorgalmazza, de egyben meg is akar előzni egy még csak távolról fenyegető, ám számára előre látható forradalmi robbanást — természetesen nem a kormányzat, hanem a nemzet érdekében.

A fentiek alapján érthető hát Kölcseynél a kiegyensúlyozott mértéktartás és a radikalizmus egysége, s látható, hogyan tagolódik be minden törekvése végül is az ő nemzetfenntartó és nemzetjavító szándékába. Ebből magyarázható az is, hogy országgyűlési munkálkodása során a magyar nyelv emancipációjának ügyét és Erdély, illetőleg a Részek visszakapcsoltatásának elérését tartja olyan kérdésnek, ami minden egyéb kérdést megelőz a sorban, nem időrendben, hanem fontosságban. E két ügyben az érzelmi-indulati elemek is sokkal nagyobb súllyal vannak jelen érveléseiben, mint bármely más ügyben, akár egy cikkely megfogalmazására készül, akár beszédet mond, vagy naplójába rója feljegyzéseit. Ez már önmagában is jelezné ez ügyek súlyát gondolkodásában, de szövegeiben ő maga kifejezést is ad annak, hogy itt semmiféle alkut és halogatást nem tud elfogadni. Erdéllyel kapcsolatban például ezt jegyzi naplójába: „És tudjátok-e ti, mit teszen a szó: távozni és vissza többé nem jöni? távozni és ellenségi kezek közt hagyni mindent... szegény szép kis Erdély, a te gyermekeid idegen parton hamvadnak; ki fog onnan egy maroknyi port hozni? hogyha talán egy könny fakadna még látására, egy forró szent könnyű, mely a szíveken fekvő jeget felolvaszthatná!” Mai füleknek talán túlzottan is érzelmesnek tűnnek ezek a szavak, őszinteségükben azonban nem kételkedhet senki. Az Erdélyhez való magas hőfokú érzelmi kapcsolódást — tudjuk — személyes családi okok is indokolják, hiszen anyja révén félig erdélyinek számítja magát. Majd később, 1838-ban, életének utolsó évében egyik legszebb és legtömörebb versében visszatér ismét ez a felindulás, szeb-

ben és fájdalmasabban, elsíratva Erdélyt, s vele a naplójában még felcsillanó reményt a haza egysége iránt:

„Szép Erdély barna fürtű
Leánya, hű anyám,
Tekints az égi lakból
Még egyszer vissza rám.
Im elhagyott hazádon
Pusztulat átka leng;
Erdély ledőlt, s fölötte
Fiad keserve zeng.”

A versben, de a naplójegyzetben is nyilvánvaló érzelmi-indulati túlsúly azonban mégse tévesszen meg bennünket: Erdély ügyében is megvan Kőlcseynél az ésszerű megfontolás szerepe. Ugyancsak a napló igazolja ezt, amikor arról töpreng, hogy létezhet-e annyi magyar erő, amennyivel a Habsburg-uralmat vissza lehetne szorítani — mindaddig, amíg nem egyesül az ország, amíg az udvar által külön kezelhető Magyarország és külön Erdély. Tisztában van Erdély és a Részek visszacsatolásának e térségbeli jelentőségével, tudja, hogy az így egységessé váló ország Bécs számára hosszabb távon már befoghatatlan lesz, míg szétválasztva gyenge és kiszolgáltatott. Bocskai István és Bethlen Gábor gondolkodása, illetve politikai végrendeletének legfőbb értelme köszön most vissza Wesselényiben és Kőlcseyben. Az az érzelmi-indulati áradás, amely meglepi, s szinte magával sodorja olvasóját, inkább csak természetes vívőanyaga ennek a távlatos politikai megfontolásnak, s a nemzeti érdekérvényesítés igényének. Kőlcsey tudatosságára egyébként mindig jellemző, hogy az ésszerű és szükséges megfontolások körébe vonja — mint minden bölcsen gondolkodó politikus — az érzelmi tényezőket is, melyekkel a hatalom megszerzésében és gyakorlásában, s minden politikai cselekvés során éppúgy számolni kell, mint az emberi döntéseket és cselekedeteket kiváltó bármely materiális vagy racionális elemmel. Amikor a főrendek visszautasítják a magyar nyelv ügyében szerkesztett indítványt, ezt mondja, figyelmeztetésül az elutasítóknak, biztatásul az előterjesztőknek: „Az elkésérett hazafiúság érzelmi nagy jogokat adnak, csak erős kebelben lángoljanak.” Tudjuk, hányszor okozta már örök életűnek hitt uralmi rendszerek bukását az, hogy az eszközök korlátlan birtoklásában elbizakodva, nem számoltak ennek az „elkésérett hazafiúságnak” az erejével. És azt is tudjuk, hányszor indultak már a történelemben népek, nemzetek akár öngyilkos harcba is nemzeti önrendelkezésük semmibevétele vagy hazájuk megtiprása miatt. Kőlcsey is arról szól itt, hogy ha a legelemibb emberi igazságérzet és önérték közös népi-nemzeti érzéssé tud szerveződni, kollektív igazságérzetként és önértékként áll egybe, akkor ennek az érzésnek a sérelme is szükségképpen kollektív sérelem lesz, mely minél teljesebben átjárja a nemzet egészét, annál sűrűbbé gyűlik benne a keserűség, s akkor már nem külső erők és külsődleges megfontolások, hanem a meggyült elkésérettség szab jogot, igazságot és erkölcsi törvényt neki. A szkeptikus bölcs erre ingathatja a fejét és elmélkedhet az érzelmek értelmetlenségéről, ezek az érzelmek akkor is léteznek, s adott esetben törvényt is szabnak, mindenesetre a történelemben nagyobb erővel, mint kiüresedett

bölcsek szkepszise. Ez a szkepszis többek között éppen azért nem érte el soha Kölcseyt, legmélyebb rezignációjában sem, mert mindig voltak nagy, közönséghez kötő érzelmei, és az ő racionalizmusa is mindig számolt az indulatok jelentőségével. A nagy közösségi érzelmek törvényhozó jogát valószínűleg éppen az adja, hogy közeli rokonságban vannak a legnagyobb érdekekkel, s a közösségi létezés legsúlyosabb ésszerűségeivel. Észnek és érzelmenek ez az erős összefonódása talán a legnyilvánvalóbban a magyar nyelv ügyében folytatott harcában tapasztalható Kölcsey egész országgyűlési szereplése során. Tisztában van azzal, hogy az anyanyelv használatának elfogadtatása nélkül a magyar önállóság, alkotmányosság és politizálás reménytelen, már csak azért is, mert az anyanyelv állampolitikai rangra emelése nélkül az anyanyelvhez kötött rétegek sem emelhetők be az ország politikai életébe.

Erdély és a nyelv ügyében tehát nem csupán a jelen, hanem inkább a magyarság jövője miatt nem ismer alkut, s ez a feszültség teszi, hogy az érzelmi hangsúly itt gyakran a logikai fölé emelkedik, s ez a helyzet meg is felel a dolog természetének. Kendének ezért fogalmaz olyan élesen levelében — éppen ő, a kiegyensúlyozott politizálás embere — amikor a főrendi tábla másodszor is visszaküldi a nyelv ügyében küldött „üzeneteket”: „Ez fáj édes barátom; ez nagyon fáj! Te tudod, nekem a haza és a nyelv szerelmem; s mindent, ki ezeket hidegen nézheti, ellenségemnek tartok.” És itt az „ellen-ség” szó használatát a legkevésbé sem kell költői túlzásnak tartanunk, hiszen az ő szemében haza, nyelv, nemzet erkölcsi-érzelmi evidenciák, s természetes, hogy akiknek viszont nem azok, ott pusztán logikai érvekkel és jámbor agitációval kár is volna kísérletezni. Vannak korok és helyzetek, amikor a nemzet tárgyi és lelki kondíciói olyan erősek, hogy a hazára nézve semmiféle veszélyt nem jelentenek a hozzá érzelmileg nem kötődő polgárai, s ilyenkor velük kapcsolatban a spontán nagyvonalúság a természetes magatartás, a közösségben is gondolkodni tudók részéről. Amikor azonban a nemzet veszélyhelyzetben van, s éppen az a réteg közömbös sorsa iránt, amelyre az ország irányítása van bízva, akkor a hazához, a nemzet létehez való viszony szükségképpen döntő kérdéssé válik, és a politikai harcok homlokterébe kerül. Annak az oligarchiának, amely jószerivel már alig kötődik a magyarsághoz, valóban hasznosabb, ha németül politizálhat, ha Bécsben forgolódhat, s ha nem az ország népéhez vagy népeihez, hanem a monarchia szelleméhez kell csak igazodnia. Miután ez a szellem csak a monarchiával való azonosulást követeli, minél teljesebb az azonosulás, annál biztosabb az érvényesülés, annál kényelmesebb az élet, nyelv és nemzet pedig amúgy is csak átmeneti kategóriák a „magasabb” monarchikus gondolat szempontjából. Kölcsey ezt a viszonyt fordítja meg, s a monarchia szempontjait utalja anyanyelv és nemzet együttes gondolata mögé, már amennyire elfogadja még lelke mélyén egyáltalán a Habsburg-monarchia akárcsak korlátozott létjogát is. Jellemző, hogy amikor felfedezi Széchenyi és Wesselényi kapcsolatában azt az irányultság-beli különbséget, amely ez ügyben a két nagy személyiség nézeteiben megnyilvánul — bár nagyra becsüli Széchenyit — egy percig sem titkolja, hogy Wesselényi mellett áll, pedig ő aztán éppen nem a pártoskodás híve, s szomorúan veszi tudomásul a két ember kapcsolatának romlását. Széchenyiben látja és nagyra tartja a visszamagyarosodó oligarchát, a haladó, európai szellemet, s a nagy hazai civilizátort, de hiányolja a nemzeti program politikai tartalmát és a határozott függetlenségi irányultságot, míg Wesselényiben ép-

pen nemzet és liberalizmus egybeforrt eszméjét látja kiteljesedni, s ők Kölcseyvel mind a sorrendiséget, mind pedig az ebből fakadó politikai programot ennek alapján határozzák meg. Wesselényiben találja meg azt a sokat hiányolt morális erőt is, amelyre az oppozíciónak oly nagy szüksége lenne. Kölcsey politikai irányvonalát és programját a következőképpen összegzi: „... akármit csinálunk mi most, kevés idő múlva mégis ismét új reformra lesz szükség. Az idő elénk sietett; s mi azt vagy nem vesszük észre, vagy nem akarjuk... Ezért, édes barátom, inkább *vehiculumra s morális erőbeli nevededésre volna szükségünk, mint ily körülmények között készítendő törvényekre*. A *vehiculum* pedig s erőbeli nevededés e háromban van: *nyelv, erdélyi únió és a vallásbeli veszedelmes szakadás orvoslása*.” Ez a program sokak szívében él már, de még csak kevesen képviselik.

A levél, melyből a fenti idézet való, 1833. áprilisában kelt és Kendéhez íródott. A kész politikai program képviselőjére még közel két éve van Kölcseynek az országgyűlésben. Ekkor már elismert politikus, tábora van, de legáltalában hívei vannak szép számmal. Éppen ebben az időben kap levelet ő is Kendétől, melyben barátja arról számol be, hogy a közvélemény szemében Kölcsey dicsősége csúcára jutott, még korábbi ellenségei is csodálják munkásságát a megyében. Így tudósít Kende, bizonyára biztatásul is: „Munkáid általjában, és beszédeid közönségesen a legnagyobb enthusiasmmal fogadtattak, faluról falura, városról városra és emberről emberre hurczolják azt édes Ferim!”

Érdemes itt most megjegyezni, hogy ami végső soron az országgyűlési reformellenzék működését és így Kölcsey politikai szereplését is lehetővé tette, az az akkori megye jogi, állampolitikai státuszából fakad. Mert a megye viszonylagos önállósága mégiscsak volt olyan fokú, hogy a politikai irányok ütköztetése, a megyei vezérkar megválasztása, a politikai irányító testületek működése, a követválasztás és követküldés összességében megteremtse a politikai-jogi feltételeket ahhoz, hogy a megye önálló politikai arculatot alakítson ki a maga keretein belül, a maga érdekeit és irányultságát képviseltesse az országgyűlésben, s így legyen bizonyos mértékű beleszólása az országos politikába. Ez a helyzet segíthette a nemesi liberalizmus kibontakozását, a belső politikai erők szerveződését és az érdekütközések törvényes kezelését, de ami a legfontosabb: a nemzeti függetlenségi törekvések legális megjelenését az országos politika porondján. Ez a körülmény teszi lehetővé tehát, hogy Kölcsey, ha csak rövid néhány évig is, de képviselhesse radikális reformprogramját nyíltan, az ellenzék vezéregyéniségeként, s hogy például Kosuth később, minden nehézség ellenére megmaradhasson az országos közéleti fórumokon, s így a tényleges és legális politikai küzdőtéren. Jó oka van tehát annak, hogy Kölcsey oly nagy jelentőséget tulajdonít a megyei alkotmánynak. Ezt a meggyőződését összegzi a Szemerének szóló önéletrajzi levélben, amikor többek közt, országgyűlési beszédeinek „tónjához” is meg akarja adni a kulcsot: „Magyarország sokat szenvedett; de minden szenvedései után is bír nemcsak egyetemi szép alkotványt, de szép municipális alkotványt is, mely ha valaha az arisztokrácia elbukik, nem veszteni, hanem nyerni foghat. A municipális alkotvány az, ami a magyar nemzetet fenntartja.” A municipiális (vagyis megyei) jogokban és az arisztokrácia majdani bukásában együtt Kölcsey a nemzeti politika kibontakozásának és az ország demokratizálásának legfőbb alapjait látja. A megyei politikai élet belső durvaságai, a korteskedések körülí visszasságok tehát összességükben sem olyan súlyúak

Kölcsey szemében, hogy azok megkérdőjelezhetnék a megyei alkotmányosság fundamentális szerepének jelentőségét az ország politikai struktúrájában. Gyengéje annyi, mint bármely politikai intézménynek vagy intézményrendszernek, hogy ha az abszolutizmus erős, akkor, mint minden jogi intézményt, ezt is képes félrelökni az útjából, erőszakkal vagy manipulációval rendes működését lehetetlenné tenni.

Tudjuk, 1835. februárjában Kölcseynek már olyan beszéddel kell az országgyűlés elé állnia, amelyben egy voltaképpen igen rövid politikusi pályafutás zárszavát fogalmazza meg, el kell búcsúzzon követársaitól, az „országos rendektől”, mert saját erkölcsi-politikai vállalkozása már nem egyeztethető össze a megyéje által kényszerből megváltoztatott követutasítás tartalmával és politikai irányával. Ez a búcsúbeszéd orátori remekmű. Méltán kellene fejből tudnia minden középiskolás diáknak legalább egyes részleteit — még inkább, mint annak idején latinból Cicero Catilina elleni beszédét! Ez legalább olyan teljesítmény, s mennyivel közelebbről érint bennünket! Mert ha jó stílust, politikai eleganciát és erkölcsi nagyvonalúságot akarunk bemutatni, ime: „Távol vagyunk a büszkeségtől, magunkat csalhatatlanoknak gondolni. A velünk ellenkező véleményűektől sohasem kívántuk, hogy elveinknek hódoljanak: tőlük azt kérjük, bennünk csak a meggyőződés tisztaságát tekintsék. S ha szív és ajak egybehangzik, egyenességünket bűnnek ne tartsák; s engedjék nekünk a vigasztalást: lelkünk üdvességét saját hitünk szerint kereshetni.” Ha elkötelezettséget és lelki emelkedettséget keresünk benne, vegyük utolsó mondatát: „Utolsó kérelmünk ez: tartsanak fenn a T. RR. számunkra egy kis helyet szíveikben, de csak addig, míg a hazának, a nemzetnek s az emberiségnek hívei lenni meg nem szűnünk.” Ha családi dialektikára és gondolati tisztaságra, politikusi következetességre és előrelátásra akarunk példát, akkor pedig vegyük a ma is gyakran, s nem mindig a maga teljességében idézett szövegrészt: „Jelszavaink valának: *haza és haladás*. Azok, kik a haladás helyett maradást akarnak, gondolják meg: miképpen a maradás szónak több jelentése van. Kor szerinti haladás *épen maradást* hoz magával; *veszteg maradás* következése pedig senyvedés. Isten őrizze meg a nemzetet minden gonosztól; Isten virassza fel e nemzetre a teljes felvirágoztat szép napját!” Csodálkozhatunk-e azon, akár e beszéd, akár e tevékenység alapján, hogy Kölcsey távozása után Kossuth gyászkeretben adta ki országgyűlési tudósítását? És csodálkozhatunk-e, hogy Pozsonyból való távozásakor az országgyűlési ifjak tüntető menetben kísérték túl a város határán azt a követet, aki Wesselényivel és Deákkal együtt, nemcsak a megyét, nemcsak az országos napirendek ügyeit, de őket is képviselte, beemelve az ifjakat egy politikai iskolába, az egyetemes magyar ügyek, a nemzeti sorskérdések kollégiumába?

Az abszolutizmus logikáját ismerve, persze azon sem csodálkozhatunk, hogy az országgyűlési ellenzék szellemi-erkölcsi erősödésével, hatásuk növekedésével együtt aktivizálódik és kiterjed a számlálhatatlan fejű „Hydra” — ahogyan már az 1825-i országgyűlésen szellemesen nevezték a kamarilla, illetve az udvar által mozgatott titkosrendőrséget és besúgóhálózatot. Kölcsey személye napról napra veszedelmesebbnek tűnik a kormány előtt, hiszen a legfontosabb kérdéseket sorra ő terjeszti elő, ő vitatkozik a legbölcsebben, a legmegfontoltabban, de olykor a legélesebben is, sanda szándékokkal megközelíthetetlen, s Wesselényi mellett lassan ő lesz a magyar nemesi politikai ellenzék legtisztább, legnagyobb hatású alakja. Ha csak naplójába jegyzi is fel, egyre inkább minden nyilvános szerepléséből, hangsúlyából és gesztusá-

ból kiérződik a már-már fenyegető figyelmeztetés, nemcsak az adott helyzetre, a későbbiekre is érvényesen: „Bizony, bizony mondom, a kaszti lélek többé üdvészre nem vezet. Uraim, tágítsátok meg az elzáró sáncot magatok körül; szűk helyet hagytatok magatoknak, minek körében sem lábaitoknak elég sétahely, sem tüdőiteknek elég levegő nem találkozik; s ki lesz oka a veszélynek, ha saját zsirotokban kell megfúlnotok?” Ez a kaszti lélek azonban kevésbé fogékony a mégoly bölcs figyelmeztetésekre is, hiszen a sáncok nélkül szellemileg védtelennek éreznék magát, a pozicionális erők nélkül pedig aligha tudna mit kezdeni önmagával.

Ezt érzékelve ostorozza az „arisztokráciai büszkeség” tartalmatlanságát, s ezzel szemben hangsúlyozza a megyei alkotmány és a személyes tehetség együttes jelentőségét, mint garanciát az eljövendő önálló politikai élet és nemzeti előrehaladás számára. Ezek által látja kizárhatónak a nemzetet emésztő két legsúlyosabb átkot: a nemzetietlen, idegen érdekeket képviselő réteg és a tehetségtelenség érvényesülését. Már csak ebből is következik, hogy Kölcsey különös gonddal figyel a fiatalokra. Szelleméből Deák is, Kossuth is töltekezik, nem is szólva a fiatal Szalay Lászlóról, Szemere Bertalanról, s a későbbi centralisták egész soráról. Nem csoda hát, ha őt is körül fogja a „hydra”, figyelik, leveleit bontják, igyekeznek elszigetelni a fiataloktól, veszélyes embernek feltüntetni a megyében stb. Kölcsey azonban, mint egy természeti jelenségre, úgy tekint a hydra mozgására, szomorúan ugyan, de higgadtan, fölényes nyugalommal. A követutasításos rendszer bizonyos védettséget is jelent a követek számára, hiszen így nem önmaguk szeszélye szerint politizálnak, törvényesen akkor járnak el, ha a megyei utasításokat követik; ha tehát a követet nem lehet megnyerni vagy megfélemlíteni, akkor előbb a megyénél kell próbálkozni. Kölcsey az első perctől kezdve okosan él — Kendével együtt, kitűnő összjátékban — a követutasításos rendszer politikai előnyeivel, amely progresszív megyei irányítás esetén mindig lehetővé teszi a progresszív országgyűlési politizálást a törvényesség keretein belül. Kölcsey utasításokat kér, Kende utasításokat szavaztat meg és küld, Kende a megyei helyzetről tájékoztatja folyamatosan a követet, Kölcsey az országos helyzet változásairól és az országos politika igényeiről a megyét. Ebben a kölcsönösen kitűnő kapcsolatban természetesen Kölcsey szelleme a meghatározó, s az utasítások adta lehetőségből mindent kiaknáz politikája támasztékaul, s bölcsen, higgadtan él ezzel a lehetőséggel. Az udvarok, a porták azonban többnyire vannak annyira ostobák, hogy lekéssenek egy vértelen kiegészítés, egy robbanást megelőző egység kínáló alkalmáról. Kölcseyekben nem fedezik fel a talán fájdalmas, de bölcs kompromisszumok lehetőségét, nem érzik meg, hogy itt egy nemzet szólal meg, igaz, radikálisan, de még mindig szelíden, a felforgatás szándékától mentesen, felelősségtudattal, s ez a felelősségérzet bizonyos feltételekkel még a békés együttélésre szavaz. Ez az az eset, amikor az uralmi helyzetben levők képtelenek elfogadni magát az alkuhelyzetet is, amelyben mindkét félnek vannak feltételei. Ilyenkor az elvszerűséggel és nyíltsággal párosult okos kiegyensúlyozó szerep is ellenséges radikalizmusnak tűnik számukra. Így a Kölcseyék felelős reformradikalizmusa — éppen a hatalom kompromisszum képtelenségével szemben —, az ellenzékét eméli meg, erkölcsi fölényt vív ki magának, s erőket képes előhívni és összeterezni egy nem mai, hanem holnap vagy holnaputáni fordulóra, de akkor már a rossz hatalmi reakciók nyomán, ezt az ellenzékét az ügyek képviselőjének egyre feszesebb, egyre zártabb logikája viszi tovább. Kossuth még negyvennyolcban sem akar forradalmat vagy fegy-

veres harcot, s íme, a dolgok logikája egy végeláthatatlan, nemzeti katasztrófával is nyezetgető véres szabadságharc élére állítja. Amint Pozsony körül borulni kezd az ég, Kölcsey tudja már, hogy ez a borulás feltehetően elérte már a megyéket, s ha azok a vihartól félve megváltoztatják utasításait, akkor az országgyűlési ellenzék körbe lesz kerítve, s számára nem lesz több lehetőség. Kendével együtt számolnak ezzel, s amikor a megye kénytelen-kelletlen megváltoztatja utasítását, Kölcsey lemond, és hazatér Szatmárcsekére.

Kölcsey zaklatott szívvel távozatott Pozsonyból. A népszerűséget éreznie kellett, s tudomásul venni a vereséget. Torokszorító lehetett az érzés: a virtuális nemzet szinte megfoghatatlan és mégis mindenütt érezhető jelenléte, bizalma és bizakodása, s a valóságos magyarság érlelődő tragédiájának sejtelme. Visszafelé utazva Csekére, azzal az „önérzéssel” tűnődhet a sorsán, hogy miután Pozsony előtt kijárta rendesen a maga stúdiumait, Pozsonyban már ő teremtett stúdiumot másoknak, iskolát a jövőnek, s bár maga súlyos terhekkal, keserves tapasztalatokkal megrakottan igyekszik hazafelé, egyetlen szava, egyetlen cselekedete nem volt, amit jó szívvel ne vállalhatna a továbbiakban.

Ott állt Kölcsey már korábban is a század forrásvidékén, de Pozsony után már nehéz lenne megmondani, hogy mi mindenben is volt ő maga a forrás. Nincs a századnak komoly egyénisége, de talán még a következőnek sem, aki ne merített volna szelleméből. Az „organizált gonoszság” — Kölcsey fogalmazott így — űzheti az embert haláláig, de az egyéneken túli jövő kapuja mindig becsapódik az orra előtt. Vissza küldheti a rossz történelmi pillanatot Kölcseyt az isten háta mögé, azért ott mégis a honi melegség várja, amelyre annyiszor vágyott Pozsonyban. Várja a megyei hivatal is és a már megszo-kott, sőt megkedvelt gazdálkodás, melyekről már 33-ban tudja, hogy nemcsak terhek ezek, de lélekteli realitások is, gazdagító lélettények az irodalomban, ezért írhatja Szemerének: „Egyik mint másik állapot küzdéssel jár, de mint literátorra nagy befolyással volt.” Külső kapaszkodókra Kölcseynek már régen nincs szüksége, létezni tud a maga szellemi tartalékaiból, megvetheti lábát a saját földjén, a férfikor delén. A „Minden órám”, az „Elfojtódás” és sok más fájdalmas húrokon zendülő költemény széplelkű és széphanagú fiatalembere messze van már. Más fájdalom marja most és más feladatok várják. Az élet teljességét kell most átkarolnia, benne a szerény birtokot, a kis kúriában élő maradék családot, s mindazt, ami az ősök hagyatékából rámaradt, s mindazt, ami az lélettől még éppen rá bíztatik.

Kölcsey tevékeny. Átalakítja házát, szervezi a gazdaságot, ellátja hivatalát, időközben elmondja híres-szép emlékbeszédét az Akadémián — Berzsenyiről; dolgozik Wesselényi és Kossuth védelmén; készül a Parainésis. Közép-Szolnok szeretné őt követévé választani, jól is esik neki az ajánlat, de végül is visszautasítja, nemcsak azért, mert akkor is hűséges saját megyéjéhez, ha azt már nem képviselheti az országgyűlésben, hanem még inkább azért, mert a politikai légkör változásában nem lát reális lehetőséget a maga hasznos követi szereplésére. Wesselényihez 35-ben írott leveléből kitűnik, hogy nagyon foglalkoztatja a gondolat, hogy jó volna ismét országos fórumot kapni, s a nemleges döntés alapos megfontolás, mégpedig politikai megfontolás után születik csak meg: „Nem tudom kimagyarázni az érzést, mi keblemet dülja. Nonyit naponként világosabban érzek, hogy miután Erdély és te ily körülmények közé jutottatok, óhajtanék ismét országgyűlésen lehetni; s szavamat (mert magyarnak miye van már egyebe szavaknál?) éret-

tetek felemelhetni." A tevékeny, cselekedni akaró ember szavaiból azért kiérezhető itt is a rezignáció. Az érett, megalapozott rezignáció és a nagyon csendes, nagyon visszafogott, már-már a végső reménytelenséget is magában hordó bizakodás jellemzi hangját. Egy ugyancsak Wesselényihez írott későbbi levele szemléletesen mutatja ezt: „Megtettem, s amíg lehet megteendem a magamét. A többi Isten dolga, ki tudja: miért és mikor mér a nemzetekre országos kínokat. Gyermekek valék, midőn tanultam: *crescit sub pondere palma*. Nem lehetetlen, hogy ez a szegény nemzet pálmája is így fog felnőni." Kölcssey nagyon is tisztában van azzal, mennyire eszköztelen a nemzet és a reformpolitika ügyeit képviselők tábora, s hogy mennyire tehetetlen ő maga éppen olyan ügyekben, amelyekben a legtöbbet kellene tenni. A szavakba öntött bizakodás alig több, mint óvatos öneltető vigasztalás, kapaszkodás a szavakba, s abba a magyarságnak mindig oly kézenfekvő és mindig olyan kétséges vigaszába, hogy talán valóban, akár a pálmák, mi is a mindenkori nekünk rendelt történelmi súlyok alatt növekszünk. Kölcssey 1833-ban, politikai pályájának fényköréből még így üzent a nemzet fiainak: „Küzdeni s győzni tanulj. Kell küzdeni s győzni / hazáért.” 37-ben már ezt írja „Paulina Emlékkönyvébe”: „Emlékezve reám, veszteni s túrni tanulj!” Jól tükrözik ezek a verssorok is a költő lelkiállapotának változását, de vele együtt a politikai helyzet, s a közhangulat alakulását is. Az elszenvedett vereség és a tehetetlenség helyzete önfegyelmet követel, türelmet diktál, s a bölcs embert várni tanítja.

Az emberi lélek azonban sokrétű, egyszerre többféle érzelmet, indulatot is képes hordozni és raktározni. Miközben Kölcssey tevékenyen leköti magát a munkában, miközben kicsikar magából annyi bizakodást, amennyi az élet-hez feltétlenül szükséges, biztató szavakat küld barátainak, s minden mozdulatával a jövőre készül, azért felgyülemlik közben a keserűség is. Ez a meggyült keserűség fakad ki majd a Zrínyi Második Énekében, a „Te lásd meg, ó sors, szenvedő hazámat...” most már nem is istenhez, hanem a sors-hoz szálló, a himnuszénál is fájdalmasabb fohászában. Sem a Mohács sorai, sem az országgyűlési politikai beszédek, amelyek a nemzet politikai-cselekvési egységét szorgalmazták, s a haza ügyét tették középpontba, mint legmagasabb rendező elvet, amelyben összevonódhatnak a különféle érdekek és törekvések, s aztán újra elágazhatnak — úgy látja — nem találtak megértő fülekre, s igaz szívekre. Az érdekegyeztető és egységesítő eszme, az „egy pontra vonulás”, a gondolat: nemzeti egység a társadalmi sokféleség fölött; ezek adták számára elsősorban az országgyűlés politikai küzdelmeinek értelmét; s amiért mindazt vállalni érdemes volt, most kevesebb eredménnyel kecsegtet látszólag, mint néhány esztendővel korábban. Látva az ügyek menetét és kizáródva az országos politikából, a felnőtt értelem tudomásul veszi a helyzetet, s az ember teszi, amit éppen tennie lehet, de minél szűkebb lesz a tér kívül, annál tágasabb teret nyit a képzelet, minél kevesebb képviselőt kaphat kívül, a nyilvánosság előtt az eszme és a program, annál biztosabban radikalizálódik belül a lélek; minél erősebb a kiszolgáltatottság érzése, annál több indulattal telítődik ez a radikalizálódás, s mennél inkább befelé szorul, annál távlatosabb és engesztelhetlenebb. A megegyezésre törekvő Kölcsseyből a megegyezni képtelen hatalom csíholja ki a „Rebellis vers” indulatát végül, amely a „gyáva népet” már valóban egy eljövendő és kikerülhetetlennek ítélt rebellió jegyében ostorozza. Kölcssey, a szelíd ember, a tudatos reformer, a forradalmaktól eszmeileg is, alkatilag is idegenkedő intellektus most sem lesz forradalmár, de látja a bénaság és a

szervezetlenség nemzetvesztő kelepccéjét, s a nemzet lassú pusztulásának fojtogató látomása, ha a politikai gondolkodót nem is, az érző, a felelős férfit fellázította már. Ha maga még mozdulatlan is, lélekben óhatatlanul elindul a szélső vagy-vagyok felé. Az ész reformpolitikusat körülkeríti az indulatok lázadása, s ilyen helyzetben az értelem vagy a politikai ésszerűség csak kívülről, a cselekvés és az eredmény felől igazolódhat, ha tud, csak onnan nyerhet muníciót ahhoz, hogy felülkerekedjék.

Nem tudhatjuk, milyen szerepet vitt volna később, a negyvenes évek során az immár mértékadóvá lett, a magyar közélet középpontjába került Kőlcsey. Valószínű, hogy az elveinek és alkatának leginkább megfelelő kiegyensúlyozó-radikális szerepben kísérelte volna meg újra és újra egységbe vonni és előre vinni a nemzetet a függetlenedés és a demokratizálódás útján. De valószínűnek látszik az is, hogy a körülmények szorításában ott állt volna Kossuth mögött a legnehezebb pillanatokban, támogatólag és szükség esetén józanítólag is. A sors azonban nagyon is hétköznapi módon és nagyon váratlanul intézkedett. Kőlcsey Ferenc, negyvennyolc éves korában, miközben Wesselényi védelmén munkálkodik, s amikor éppen arról szó terveket, hogy a nagy rómaiak mintájára, majd túl a közéleti küzdelmeken, a Fórumról kivonulva, nyugalomban fog élni, tanulmányokat folytat, s egy küzdelmes, politikai tapasztalatoktól és harcoktól gazdag élettel a háta mögött, írni fog „más színűeket, mint a professzor uraké” — egy meghülés következtében meghal. A halál neme akkor is hétköznapi, ha a Himnusz költőjét sújtja. Ám a logika itt — sajátos módon — mégiscsak a legendát igazolja, akárcsak Zrínyinél; megint az igazolódik, hogy a legenda olykor lehet valósabb a tényszerű valóságnál. Mert Zrínyi vadkanja mögött ugyan, feltehetőleg, valóban nem állt senki, de az udvarnál — éppen az udvar saját politikájának logikája szerint — fel kellett, hogy készítsenek már valamiféle vadkant ellene, amelynek előbb-utóbb mindenképpen útjára kellett volna indulnia. Kőlcsey tüdőgyulladásra mögött sem állt más, csak a természet szégye, de az volna a hihetetlen csoda, ha neki nem állt volna már tárva ugyanaz a börtönajtó, amely Wesselényinek. Ha tehát 1984-ben egy öreg szatmárcsekei bácsi a televízió kamerája előtt azt mondja: Kőlcseyt megölték, s a gyilkos vagy a gyilkos Bécsből érkezett, akkor belőle a történelmi sors logikája szól, s nem a természeti sors véletlenszerűsége. A „hydra” így tekeredik vissza gazdájára, hol a történelmi tények felszínre kerülése, hol a jó-tékony legendák révén. Az ember meghalt, de él a személyiség. A személyiség, amelynek benső integritását úgy mutatta fel, s úgy írta le életének e rövid, utolsó szakaszában egy Szemere Pálhoz írt levelében, hogy azt felfoghatjuk akár üzenetként is az utókor számára, a magyarság mindenkori legjobb és leghűségesebb közösségi embereihez: „Most hol tennem lehet, teszek, hol nem lehet — összvedugom kezeimet, s gondolom magamban; rengj, dörrögj, mennykövezz, vagy amit akarsz; de azt nem teheted, hogy én, ne legyek én!”